ΔΙΑΝΟΗΣΗ, ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑ

Γιώργος Καούρας, επίκ. καθηγητής του Οικονομικού Παν/μίου Αθηνών
Κώστας Καλφόπουλος, κοινωνιολόγος - δημοσιολόγος

Εισαγωγή

Η περίοδος μετά τη μεταπολίτευση σηματοδοτεί μία τομή στον χώρο της ελληνικής διανόησης, της οποίας τα γενικότερα και ειδικότερα χαρακτηριστικά αποτελούν το αντικείμενο της εισήγησης: παράλληλα με την αποκατάσταση του κοινοβουλευτισμού και των θεσμών της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, αποκαθίστανται και οι προνομιακές σχέσεις των διανοουμένων με το κράτος και τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του.

Η «επανένταξη» υπό αυτούς τους όρους στηρίχτηκε, πρωτίστως, στον ιστορικά και πολιτικά προσδιορισμένο αποκλεισμό ενός τμήματος της elite, ως έμμεσο αποτέλεσμα της ήττας του μετεμφυλιακού κινήματος και στην εκ των υστέρων αποδοχή της τόσο από το σύνολο του κρατικού μηχανισμού όσο και από τις ευρύτερες αλλαγές στη δημόσια σφαίρα, που κορυφώθηκαν κατά την περίοδο της περιόδου 1990-2000, με τη συνακόλουθη «επικοινωνιακή έκρηξη», τη διεύρυνση του «πολιτιστικού κεφαλαίου» και την επικράτηση της «πολιτιστικής βιομηχανίας», πάντα με τις ελληνικές ιδιομορφίες.

Η συνακόλουθη νομιμοποίηση (legitimization/ Legitimierung) και ενσωμάτωση (Integration) των οργανικών διανοούμενων στους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους ολοκληρώνεται την επόμενη δεκαετία, κατά την οποία οι διανοούμενοι κατακτούν ηγεμονική θέση. Οι ίδιοι συμβάλλουν υποστηρικτικά προς την «πολιτική κοινωνικοποίηση», που καθορίζεται, στις νέες διεθνείς συνθήκες (παγκοσμιοποίηση, ευρωπαϊκή ενοποίηση), από το «εκσυγχρονιστικό εγχείρημα» και την επικράτηση «νέων πελατειακών δικτύων», που αντικαθιστούν τις «παλαιές πελατειακές σχέσεις».

Το εγχείρημα αυτό, που αντανακλά σαφείς ιδεολογικές επιλογές, στηρίζεται στην εργαλειοποίηση του Λόγου και συνεπάγεται, επίσης, έναν (διαρκώς εξελισσόμενο) αναθεωρητισμό των προηγούμενων αξιών, στον οποίο πρωτοστατεί η πολιτική elite και ακολουθούν οι διανοούμενοι. Μια συμπληρωματική λειτουργία είναι και ο ρόλος τους ως opinion leaders.

Σκοπός της εισήγησης είναι να προσδιοριστούν και να αναλυθούν τα στοιχεία του ως άνω περιγραφέντος μετασχηματισμού, καθώς και εκείνα που προσδιορίζουν τη θέση και τη «λειτουργία» των διανοουμένων, κατά την περίοδο 1990-2000, εντός της «εκσυγχρονιζόμενης» κοινωνίας.

Από την αίγλη της αντιπολίτευσης στη μοναξιά της εξουσίας

Η ελληνική διανόηση κατά την περίοδο 1974-2000

Αντικείμενο της εισήγησης αποτελεί ο προσδιορισμός της ταυτότητας και ο εντοπισμός της θέσης των διανοουμένων στη σύγχρονη νεοελληνική κοινωνία, καθώς και η ανάλυση των ειδικών και γενικών χαρακτηριστικών, που συσχετίζονται με τις προϋποθέσεις, υπό τις οποίες εντάχθηκαν και ενσωματώθηκαν οι έλληνες διανοούμενοι, στο διάστημα των τελευταίων είκοσι πέντε ετών, με ιδιαίτερη έμφαση στην τελευταία δεκαετία.

Η εισήγηση χωρίζεται σε δύο μέρη: στο πρώτο περιγράφονται και αναλύονται τα εγγενή χαρακτηριστικά, που αφορούν πρωτίστως εκείνο το τμήμα των ελλήνων διανοουμένων, οι οποίοι, σε σχέση με τη διεθνή ιστορική εμπειρία, παρουσίασαν ορισμένες «αποκλίσεις» όσον αφορά τον τρόπο και το περιεχόμενο της «ενταξιακής διαδικασίας» στους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους (ΙΜΚ).

Στο δεύτερο μέρος, δίνεται έμφαση στις ειδικές προϋποθέσεις ένταξης και ενσωμάτωσης των ελλήνων διανοουμένων, τόσο σε σχέση με το γενικότερο μετεμφυλιακό και μετέπειτα μεταδικτατορικό ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο, στο οποίο εντάχθηκαν, όσο και ως αποτέλεσμα της δημιουργίας και λειτουργίας νέων πελατειακών σχέσεων[1], κατά την τελευταία δεκαετία.

Με δεδομένο το εύρος των διαφόρων και διαφορετικών ορισμών, που στοχεύουν στην απόδοση της «φυσιογνωμίας» των διανοουμένων σε κοινωνικό και ιδεολογικό επίπεδο, αρχής γενομένης από τις κλασικές προσεγγίσεις του Αντόνιο Γκράμσι

1. Για το ζήτημα των πελατειακών σχέσεων η ελληνική βιβλιογραφία είναι μάλλον πενιχρή· βλ. σχ. Δ. Α. Σωτηρόπουλος, *Η κορυφή του πελατειακού συστήματος. Οργάνωση, στελέχωση και πολιτικοποίηση των ανώτερων βαθμίδων της κεντρικής διοίκησης στην Ελλάδα*, Ποταμός, Αθήνα 2001. Προβληματικός παραμένει εξαρχής ο ορισμός του πελατειακού συστήματος ως ενός τρόπου « ένταξης των μαζών στην πολιτική» (Σωτηρόπουλος 2001, 11). Οι συντάκτες εκκινούν από τη θέση ότι το πελατειακό σύστημα αποτελεί στην ουσία ένα συμπληρωματικό σύστημα διαχείρισης κρατικών πόρων και υπηρεσιών σε πολιτικό επίπεδο που στοχεύει στη χειραγώγηση των πολιτών.

Η πελατειακή σχέση είναι «μια δυαδική, ευθεία και με δυνατότητα επανάληψης, ασύμμετρη (πραγματοποιούμενη μεταξύ άνισων μερών), άτυπη, προσωπική, εθελοντική σχέση, στο πλαίσιο της οποίας πραγματοποιείται μία ετερόκλητη σχέση, που βασίζεται, πάντως, σε κλίμακα αξιών και στοιχειώδεις κανόνες. Για μία απόπειρα συστηματικής, θεωρητικής πρωτίστως, προσέγγισης του φαινομένου, βλ. σχ. Γ. Καούρας, «Πολιτική διαφθορά: πελατειακές σχέσεις και δημόσια διοίκηση», στο: *Κράτος και διαφθορά*, επιμ. Α. Π. Νικολοπούλου, Σιδέρης, Αθήνα 1998, σσ. 193-205.

(1972, 53-77 και passim), περί αστεακού και αγροτικού τύπου διανοουμένων, και προχωρώντας στην «προδοσία των διανοουμένων» του Μπεντά (Said 1994, 25-44), στη «νέα τάξη και τα μέλη της κουλτούρας του κριτικού λόγου», του Γκάουλντνερ (Said, *ό.π.*), παράλληλα με τις προσεγγίσεις του Φουκώ (Said, *στο ίδιο*), ο οποίος εντόπισε σημαντικές αλλαγές, καθώς «ο οικουμενικός διανοούμενος παραχωρεί τη θέση του στον ειδικό διανοούμενο», αλλά και του Λυοτάρ (Said: *στο ίδιο*), ο οποίος αναφέρεται στο «τέλος των μεγάλων αφηγήσεων χειραφέτησης και διαφωτισμού», αλλά και λαμβάνοντας υπόψη το δίλημμα, ενώπιον του οποίου τίθεται, σύμφωνα με τον Μιλλς (Said, *στο ίδιο*), «μεταξύ μοναξιάς και ευθυγράμμισης», αλλά και την «επαγγελματοποίηση», στην οποία αναφέρεται ο Χόμπσμπωμ (Said: *στο ίδιο*), κρίναμε ως πλέον κατάλληλο, για τις ανάγκες της προσέγγισης, τον ορισμό του Τζεφ Έλλυ (Fink et al. 1996, 74), ο οποίος περιγράφει τον διανοούμενο ως «έναν ιδιαίτερο συντελεστή της νέας μεσαίας τάξης, ο οποίος επιτελεί πολιτιστικές και ιδεολογικές λειτουργίες στο σύνθετο καταμερισμό της εργασίας, στη βάση μιας εξειδίκευσης στον χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης».

Άποψή μας αποτελεί, ότι αφ' ενός η θέση των διανοουμένων στη νεοελληνική κοινωνία ήταν και παραμένει σε ευθεία γραμμή με το κατά πόσον πέτυχαν ή απέτυχαν να αναπτύξουν σχέσεις με την εξουσία ή, έστω, να γίνουν αποδεκτοί από αυτήν, άρα πρόκειται για μία ετεροκαθοριζόμενη σχέση, και αφ' ετέρου ότι παρατηρείται μία συνέχεια ως προς την αναπαραγωγή των κυρίαρχων ιδεοτύπων, στη βάση ενός ένδον διπολισμού, με έντονα πολιτικά και ιδεολογικά κριτήρια.

I

Μια επί τροχάδην ανάγνωση των δημοσιευμάτων του Τύπου, ένας ερανισμός κειμένων και άρθρων, μια φευγαλέα τηλεθέαση, κι αμέσως τα ευρήματα στα ΜΜΕ, στην έντυπη και ηλεκτρονική εκδοχή τους, επιβεβαιώνουν το στίχο του Τρακλ, από τη «Χαρούμενη άνοιξη», «Πόσο άρρωστα όμως δείχνουν όλα τα γινόμενα...», στον οποίο καταφεύγει ο Αντόρνο (Adorno 1990, 147 κ. επ.), για να αναφερθεί στις «περιπέτειες της διαλεκτικής».

Από τις εφημερίδες μαθαίνουμε για διανοούμενους, συνυπογράφοντες υπέρ ή κατά κάποιων επικαιρικών ζητημάτων από το χώρο της τρέχουσας πολιτικής, στον κυριακάτικο, κυρίως, Τύπο δημοσιεύονται άρθρα, υποστηρικτικά του εκσυγχρονιστικού διακυβεύματος, υπογεγραμμένα από επιφανή στελέχη της πανεπιστημιακής κοινότητας, ορισμένα εκ των οποίων προϊστανται ειδικών επιτροπών, σχετιζομένων με ζητήματα δημόσιας διοίκησης, αλλά και γραφείων συμβούλων ή στελεχώνουν εταιρείες. Στην τηλεόραση, πάλι, προβάλλονται εικόνες όπου πρωτοστατούν διανοούμενοι, καθώς συνομιλούν προνομιακά με τον πρωθυπουργό, όταν δεν τον υποδέχονται ή δεν τον συνοδεύουν σε «εξόδους προς το θεαθήναι», καθώς, παράλληλα, κάποιοι συμβάλλουν από επιτελική θέση στον ολυμπιακό εθελοντισμό

και κάποιοι άλλοι φροντίζουν για την τηλεοπτική ημι-μόρφωση, ενώ σύνηθες φαινόμενο αποτελεί η ενυπόγραφη δήλωση πρόθεσης ψήφου υπέρ των «προοδευτικών» κομμάτων ενόψει επικειμένων εθνικών εκλογών, καθώς αναπαράγεται ο «ελληνικός φορμαλισμός».

Όλα τα παραπάνω στοιχειοθετούν και επικυρώνουν τη «δομική αλλαγή της δημόσιας σφαίρας»[2], όσον αφορά τη νεοελληνική εκδοχή της, κυρίως, τα χρόνια της «σοσιαλιστικής» και, εν μέρει, «εκσυγχρονιστικής» περιόδου, στη διάρκεια της οποίας ένα σημαντικό τμήμα της ελληνικής διανόησης κατέκτησε και διατήρησε προνομιακή θέση στο ευρύτερο ιδεολογικό επίπεδο, σε πείσμα του Νίτσε (*Η χαρούμενη επιστήμη*) και του Χόρκχαϊμερ (*Σημειώσεις*), οι οποίοι, ο καθένας σε διαφορετικό ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο, διατύπωσαν με δηκτικό τρόπο τις έντονες διαφωνίες τους με τις επιλογές των διανοουμένων εκείνων, που συντάχθηκαν ασμένως με τις επιλογές και επιταγές του «συστήματος».

Σ' αυτήν τη διαδικασία ένταξης και ενσωμάτωσης, που χαρακτήρισαν το «ελληνικό παράδειγμα», διακρίνουμε τέσσερις βασικές προϋποθέσεις, οι οποίες συνέβαλαν σημαντικά ώστε η θέση των ελλήνων διανοουμένων να παγιωθεί υπό τις συνθήκες εκείνες που θα λειτουργήσουν συμπληρωματικά για την ολοκλήρωση της «μεγάλης πορείας προς τους θεσμούς».

- Η πρώτη αναφέρεται στη «βιομηχανία της συνείδησης» (Enzensberger, 1964, 7-17), όπου ο διανοούμενος κατέχει προνομιακή και νευραλγική θέση, εκπληρώνοντας τη φιλοσοφική προϋπόθεση που αφορά (σ)τον διαφωτισμό, τη διακήρυξη (χωρίς τη συνακόλουθη υλοποίηση) των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως πολιτική προϋπόθεση, τη μαζική παραγωγή καταναλώσιμων ειδών ως στοιχείο της οικονομικής-παραγωγικής εξέλιξης και τον εκβιομηχανισμό, κυρίως στον τομέα της αναπαραγωγής ήχου και εικόνας, ως τεχνολογικής προϋπόθεσης, ώστε να καταστεί εφικτή και αποτελεσματική η προσέγγιση του ακροατηρίου, του «συλλογικού αποδέκτη» των «αφηγήσεων» των διανοουμένων, ως διαμεσολαβητών, που απευθύνονται σε καταναλωτές.
- Η δεύτερη προϋπόθεση συνδέεται άμεσα με τις «αφηγήσεις», που συγκροτούνται από ιδέες (Denkbilder), θεωρίες και κριτική, οι οποίες, όμως, ενώ αρχικά λειτουργούσαν «ανατρεπτικά», κατέληξαν, μέσω του αναθεωρητισμού και της εργαλειοποίησης του Λόγου (χαρακτηριστικό παράδειγμα το πρόσφατο συνέδριο εις μνήμην Νίκου Πουλαντζά), στο να συμβάλουν σημαντικά στην υποστήριξη της εκάστοτε εξουσίας. Στο αίτημα του εκσυγχρονισμού της νεοελληνικής κοινωνίας προσαρτήθηκε το διαφωτιστικό διακύβευμα, συχνά συνοδευόμενο από ένα νεοφονταμενταλισμό, όσον αφορά ανασκευές και κατασκευές καίριων ζητημάτων, όπως το έθνος-κράτος, η

2. Για το ζήτημα της «δομικής αλλαγής της δημοσιότητας», βλ. κυρίως, J. Habermas, *Strukturwandel der Oeffentlichkeit*, Suhrkamp, Frankfurt 1990 (Neuauflage). Στο προκείμενο, βλ. Γ. Χάμπερμας, *Αλλαγή δομής της δημοσιότητας*, μτφρ. Λ. Αναγνώστου, Νήσος, Αθήνα 1997, κυρίως κεφ. V και VI.

εκκοσμίκευση του κράτους, η ευρωπαϊκή προοπτική, η εξωτερική πολιτική κ.ά.

- Η τρίτη προϋπόθεση σχετίζεται με την αλλαγή της οικονομικής κατάστασης σημαντικού τμήματος των διανοουμένων, οι οποίοι, «έχοντας υποβάλει στον εαυτό τους την πεποίθηση ότι είναι αναγκασμένοι να κερδίζουν χρήματα μόνο από το γράψιμο και από τίποτε άλλο» (Adorno 1990, 96), επιδίδονται σε έναν amor intellectualis για την εξουσία, μετά την πτώση των κοινωνικών κινημάτων, κινημάτων με έντονες πολιτικές αναφορές (π.χ. αποχουντοποίηση). Αυτή η εξέλιξη οδήγησε, συνακόλουθα, στην «ταπείνωση της άμεσης ευθυγράμμισης», σε εκείνη δηλ. την κατάσταση, κατά την οποία ο διανοούμενος ταυτίζεται με τις κυρίαρχες επιλογές, καθώς τις επεξεργάζεται πλέον, εξειδικεύοντας και «εκλαϊκεύοντάς» τις για τις επικοινωνιακές ανάγκες της εξουσίας.
- Ένα επί πλέον στοιχείο αφορά την ακαδημαϊκή πραγματικότητα, στην οποία εντάσσονται και την οποία διαμορφώνουν, καθώς αναπτύσσονται «σύνδεσμοι» μεταξύ του πανεπιστημίου και της ευρύτερης «πνευματικής οικογένειας» με εκδοτικούς οίκους πανεπιστημιακού προσανατολισμού και μέσα μαζικής επικοινωνίας, έντυπα και ηλεκτρονικά, στα οποία αναλαμβάνουν περίοπτη θέση ως επιμελητές σειρών, αρθρογράφοι, παρουσιαστές εκπομπών κ.λπ., ένα καθεστώς που διευρύνει και εμπεδώνει κοινωνικά και υλικά την «επαγγελματοποίηση» (professionalism/ Professionalisierung) της ανερχόμενης κοινωνικής ομάδας, που χαρακτηρίζεται πλέον από την ειδίκευση, την ειδημοσύνη και την υπαλληλοποίηση, σε ανοιχτή αντιπαράθεση με τον πρότερο «ερασιτεχνισμό», καθώς εντάσσονται και ενσωματώνονται πλήρως στους ΜΚ.

II

Η ανωτέρω γενική περιγραφή των χαρακτηριστικών και των ιδιοτήτων που αφορούν τους έλληνες διανοουμένους, δεν αρκεί από μόνη της για να ερμηνεύσει τις αλλαγές που επήλθαν στο εποικοδόμημα και τη δημόσια σφαίρα. Με δεδομένη την ανυπαρξία ενός Bildungsbuergertum, το οποίο θα μπορούσε να επικαθορίσει ιστορικά και πολιτισμικά τη θέση των ελλήνων διανοουμένων, η σκέψη, ο λόγος και η δράση τους μπορούν να εντοπισθούν και να αναλυθούν, υπό την προϋπόθεση ότι αυτός ο «νέος τύπος διανοουμένου» διαμορφώνεται βαθμιαία από τη σχέση που αποκτά με την εξουσία, από τα πρώτα μετεμφυλιακά χρόνια με την πρόσφατη «εκσυγχρονιστική» περίοδο. Προς τούτο είναι αναγκαία μια περιοδολόγηση με βάση την ανάδειξη και δράση των κοινωνικών κινημάτων, αλλά και εξετάζοντας το συγκεκριμένο πλαίσιο στο οποίο έδρασαν, όσον αφορά τις πελατειακές σχέσεις που αναπτύχθηκαν.

Μπορούμε, βάσιμα, ν' αναφερθούμε σε τέσσερις περιόδους με διακριτά χα-

ρακτηριστικά, όσον αφορά τους όρους της πολιτικής ένταξης/κοινωνικοποίησης, που απέβησαν καθοριστικοί για τη συμμετοχή και δράση των διανοουμένων στην Ελλάδα.

1. Από το τέλος του εμφύλιου πολέμου μέχρι το 1967, η πρώτη περίοδος χαρακτηρίζεται από τον απόλυτο αποκλεισμό του ηττημένου από τη σφαίρα της πολιτικής και της οικονομίας. Την περίοδο αυτή, οι διανοούμενοι εντάσσονται «λειτουργικά» σε αυτήν τη διχοτόμηση, προβάλλοντας στοιχεία εθελοντισμού και ηθικής, που δικαιολογούν την επιλογή τους, καθώς οι νικητές καθορίζονται από το στοιχείο της «εθνικοφροσύνης», που αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα κριτήρια τα οποία προσδιορίζουν την πολιτική, με «σμιττιανές προκείμενες», στη βάση της αντίθεσης «εχθρός-φίλος»: οι ηττημένοι καθορίζονται από την έκβαση της εμφύλιας σύγκρουσης και στοχεύουν στη μεταβολή των υπαρχόντων όρων και την επανένταξή τους στο πολιτικό σύστημα. Η τραυματική διακοπή αυτής της εξέλιξης με την επικράτηση της χούντας, χωρίς ν' αλλάζει σημαντικά τους όρους που διέπουν τις σχέσεις των δύο πλευρών, προδιαγράφει νέες συνθήκες προώθησης και προβολής στόχων. Ο συσχετισμός δυνάμεων μεταβάλλεται βαθμιαία υπέρ των μέχρι πρότινος αποκλεισμένων, με δεδομένη τη διάσπαση του «μπλοκ εξουσίας», το οποίο σε καθαρά πολιτικό επίπεδο απαρτιζόταν από το στρατό, το παλάτι και το παρακράτος, και την αδυναμία πολιτικής νομιμοποίησής του.
2. Η λεγόμενη «μεταδικτατορική» περίοδος, μέχρι το 1981, χαρακτηρίζεται ως μεταβατική φάση, κατά την οποία γίνεται εν μέρει αποδεκτός ένας «επικοινωνιακός δίαυλος» μεταξύ της πολιτικής εξουσίας και των πολιτικών κινημάτων. Κατά το διάστημα αυτό, τα κινήματα επανακτούν την ιδεολογική υπεροχή τους, με έμφαση στην προβολή αιτημάτων πρωτίστως πολιτικο-ιδεολογικού περιεχομένου και με σημαντικές επιτυχίες στους στόχους τους, στη διαμόρφωση και υποστήριξη των οποίων συνέβαλαν σημαντικά οι έλληνες διανοούμενοι, κυρίως η «νεότερη γενιά», που δεν επιβαρύνεται άμεσα με το «ιστορικό φορτίο» της εμφύλιας σύρραξης (π.χ. Ν. Σβορώνος, Γ. Κανδύλης, Ι. Ξενάκης και η λεγόμενη «γενιά του "Ματαρόα»), αλλά και έχει να παρουσιάσει αγωνιστικές και πνευματικές «περγαμηνές» από το εξωτερικό.
3. Κατά τη περίοδο 1981-1990, επικυρώνεται η νομιμοποίηση και ενσωμάτωση των κοινωνικών κινημάτων[3], η «ομοιογενής» εμφάνιση των διανοουμένων μέσα από τη θεσμοποίηση επιστημών και ειδικοτήτων, αλλά και μέσα από τη διοικητική και οικονομική ανεξαρτησία των ΑΕΙ, καθώς εντάσσονται σταδιακά στον τριτοβάθμιο εκπαιδευτικό μηχανισμό, παράλληλα με τη βαθμιαία «εξαφάνιση» του νικητή της πρώτης περιόδου, την αποδοχή των κυρίαρχων επιλογών του πολιτικού συστήματος, μεταξύ των οποίων και η διαμόρφωση ενός λειτουργικού πελατειακού συστήματος, το οποίο θα εξυ-

3. Για μία συστηματική θεωρητική προσέγγιση του φαινομένου των κοινωνικών κινημάτων, βλ. σχ. O. Rammstedt, *Soziale Bewegung*, Suhrkamp, Frankfurt a. M., 1978.

πηρετήσει αποτελεσματικά τους σκοπούς και τους στόχους του πολιτικού συστήματος.

4. Τέλος, κατά τη δεκαετία 1990-2000 εμπεδώνεται η ηγεμονική σχέση των διανοουμένων με τις εξουσιαστικές δομές, καθώς η πλειονότητα ασκεί υποστηρικτικό λόγο προς την εξουσία, με πλήρη αποδοχή των υπαρχουσών, αλλά και δημιουργία νέων, αξιών με εργαλείο τον τεχνοκρατικό, εργαλειοποιημένο, εν μέρει αποϊδεολογικοποιημένο, εν μέρει έντονα ιδεολογικά χρωματισμένο λόγο και τη συνακόλουθη αναγωγή ειδικών συμφερόντων σε γενικά συμφέροντα της νεοελληνικής κοινωνίας, καθώς οι προϋπάρχουσες πελατειακές σχέσεις έχουν ήδη μεταβληθεί στην ανάπτυξη πελατειακών δικτύων.

Τα γενικά χαρακτηριστικά αυτής της μεταβολής αφορούν την αφομοίωση παλαιών αξιακών συστημάτων, με παράλληλη προβολή νέων, κυρίως «εισαγόμενων» προτύπων (ενδεικτικά, «τρίτος δρόμος», «μεταμοντερνισμός» κ.ά.), προσαρμοσμένων στις ανάγκες του πολιτικού συστήματος και την κατάκτηση ηγεμονικής θέσης και συμμετοχής στα νέα πελατειακά δίκτυα. Αυτές οι συγκεκριμένες στάσεις ανοχής-αποδοχής συμβάλλουν σημαντικά στη νομιμοποίηση των κυρίαρχων πολιτικών επιλογών, με κύρια εργαλεία την εξειδίκευση και την υπαλληλοποίηση του συγκεκριμένου τμήματος των διανοουμένων. Η απώλεια του διακριτού χαρακτήρα μεταξύ του πολιτικού και του «ενταγμένου» διανοούμενου, ο οποίος αντικατέστησε τον «στρατευμένο διανοούμενο» των προηγούμενων δεκαετιών, έχει ως αποτέλεσμα την υποτέλεια του διανοούμενου, ως μέρους της ευρύτερης ελίτ, απέναντι στην πολιτική τάξη.

III

Συμπερασματικά, μπορούμε να θεωρήσουμε τις προαναφερθείσες εξελίξεις γύρω από τη φυσιογνωμία και την ταυτότητα των ελλήνων διανοουμένων, κυρίως κατά την τελευταία δεκαετία, ως αποτέλεσμα ευρύτερων αλλαγών στη βάση και το εποικοδόμημα της νεοελληνικής κοινωνίας και πρωτίστως στη δημόσια σφαίρα.

Ένα σημαντικό τμήμα των διανοουμένων, που κυριαρχούσε ήδη από την περίοδο της ριζοσπαστικής, αριστερής, ενίοτε και κομμουνιστικής, «στράτευσης», με έντονα πολιτικά και ιδεολογικά δεδομένα, ως απότοκα της οξείας μετωπικής πολιτικής αντιπαλότητας που χαρακτήρισε τις ευρύτερες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις των τελευταίων 50 χρόνων, μετέβαλε σταδιακά τη στάση του, καθώς «πέρασε» από την «ένταξη» στην «κρατικοποίηση» και, τέλος, στην «υπαλληλοποίηση» στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα.

Κατά το τελευταίο τέταρτο του προηγούμενου αιώνα, οι έλληνες διανοούμενοι εμφάνισαν τάσεις «ομοιογενούς ένταξης» στα πανεπιστημιακά και ακαδημαϊκά δρώμενα, παρά τις φαινομενικές ή υπαρκτές ιδεολογικές αντιθέσεις, μέσω της θεσμοποίησης γνωστικών πεδίων αλλά και της επακόλουθης διοικητικής και νομικής μεταρρύθμισης, η οποία εγγυήθηκε την αυτοτέλεια των ΑΕΙ.

Έναν επί πλέον παράγοντα αποτέλεσε η εισροή σημαντικών οικονομικών πόρων από τα ευρωπαϊκά χρηματοδοτικά πρωτόκολλα, η διαχείριση, επίσης, ερευνητικών κονδυλίων, από ανάλογες πηγές, αλλά και η διαμεσολάβηση σε προγράμματα που εκκινούσαν από το υπουργείο Παιδείας, στην αδυναμία του να διαχειριστεί τα ευρωπαϊκά κονδύλια, όπως συνέβη στην περίπτωση των σχολικών βιβλιοθηκών.

Η ένταξη των διανοουμένων στο κυρίαρχο πολιτικό σκηνικό[4] προϋπέθετε, αλλά είχε και ως αποτέλεσμα, τη διεμβόλιση της δημόσιας σφαίρας με βάση τις αλλαγές στο επικοινωνιακό επίπεδο και κυρίως, στο χώρο των ΗΜΜΕ, που εμφανίστηκαν κατά την τελευταία δεκαετία, αλλά ταυτόχρονα και συνεχίζοντας, την παράδοση της επαγγελματικής δημοσιογραφίας, πρωτίστως στο χώρο της επιφυλλιδογραφίας (Feuil-letons).

Η παραπάνω ένταξη δεν έχει χαρακτήρα ατομικών επιλογών, στάσεων και συμπεριφορών ενός sui generis κοινωνικού στρώματος. Αντίθετα, στηρίζεται στη δημιουργία πελατειακών δικτύων και στη συμμετοχή σε αυτά, καθώς αντικατέστησαν σταδιακά το παλαιό πελατειακό σύστημα και αφού πρώτα σταθεροποιήθηκε η θέση τους στους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους (ΙΜΚ). Η παράλληλη επέκταση του «πολιτιστικού κεφαλαίου» και η επικράτηση της «πολιτιστικής βιομηχανίας» αποτέλεσαν τις εξελίξεις που συνέβαλαν σημαντικά στην προαπαιτούμενη νομιμοποίηση. Προφανώς, σημαντικό τμήμα των ελλήνων διανοουμένων εγκατέλειψε τον (συχνά ρητορικό) ριζοσπαστισμό του και προσέφυγε στον θεσμικό μεταρρυθμιστικό λόγο της πολιτικής εξουσίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Said, E. W. (1994), *Represantations of the intellectual. The 1993 Reith Lectures* (ελλ. έκδ., *Διανοούμενοι και εξουσία*, μτφρ. Γ. Παπαθεοδώρου, Scripta, Αθήνα 1994, απ' όπου και τα αποσπάσματα).

Adorno, Th. W. (1951), *Minima Moralia. Reflexionen aus dem beschaedigten Leben*, Frankfurt a. M., Suhrkamp (τα αποσπάσματα αναφέρονται στην ελληνική έκδοση, μτφρ. Λ. Αναγνώστου, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1990).

Fink, L., St. Leonard, D. M. Reid (eds.) (1996), *Intellectuals and public life. Between radicalism and reform*, Ithaca and London, Cornell University Press.

Enzensberger, H. M. (1964), «Bewusstseins-Industrie», *Einzelheiten I*, Frankfurt a. M., Suhrkamp.

Elley, G. (1996), «Intellectuals and the German Labor Movement», στο Fink, L. et al., (*ό.π.*).

Γκράμσι, Α. (1972), *Οι διανοούμενοι*, Στοχαστής, Αθήνα, τ. Α΄ (orig.: *Gli Intellectuali*, 1949).

4. Μία πρώτη αναφορά στο φαινόμενο γίνεται και στο άρθρο του Κ. Θ. Καλφόπουλου, «Η διανόηση της εξουσίας και η εξουσία της διανόησης», στο Κ. Θ. Καλφόπουλος, *Στην εποχή της περιπλάνησης*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2000 (πρώτη δημοσίευση, εφ. *Η Εποχή*, 7. 3. 1999).